

**Impact
Factor
3.025**

ISSN 2349-638x

Refereed And Indexed Journal

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL**

UGC Approved Monthly Journal

VOL-IV

ISSUE-VIII

Aug.

2017

Address

• Vikram Nagar, Boudhi Chouk, Latur.
• Tq. Latur, Dis. Latur 413512 (MS.)
• (+91) 9922455749, (+91) 8999250451

Email

• aiirjpramod@gmail.com
• aayushijournal@gmail.com

Website

• www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

वि.दा. सावरकर यांचे जीवन कार्य व राष्ट्र उध्दाराचे विचार

डॉ. एस. आर. कट्टीमनी

सहाय्यक प्राध्यापक,
इतिहास विभाग,
विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर.

गोषवारा :

भारताच्या स्वातंत्र्यासाठी ज्या थोर देशभक्तांनी आपले सर्वस्व पणाला लावून जन्मभर हालअपेष्टा सहन केल्या त्यात वि.दा. सावरकरांचे स्थान अत्यंत महत्वाचे आहे. परिश्रम, कष्ट, चिकाटी, राष्ट्रनिष्ठा यांचे मुर्तीमंत उदाहरण म्हणजे सावरकर होय. सशस्त्र क्रांतीच्या मार्गाने भारताला स्वातंत्र्य करावे या विचाराचे ते होते. त्यांची धडाडी, निर्भयता, उत्कट देशभक्ती यांना इतिहासात तोड नाही. धावत्या जहाजातुन समुद्रात उडी घेऊन इंग्रजांच्या कैदेतुन सुटका होण्यासाठी त्यांनी केलेले धाडस हे अभुतपूर्व होते. अंदमानात काळया पाण्याच्या शिक्तेत त्यांना हाल कष्ट सोसावे लागले. सावरकरांनी अत्यंत प्रतिकूल परिस्थितीत अंदमानात आपले वाडःमय लिहले.

सावरकर हे मुलगामी, चिकित्सक, तर्कशुध्द पध्दतशीरपणे विचार करणारे तत्वज्ञ होते. त्यांची वैचारिक देणगी फार महत्वाची आहे. ते हिंदु धर्म प्रेमी असले तरी हिंदु धर्मातील अनिष्ट रुढी, प्रथा, परंपरा यावर टिका केली आहे. पारतंत्र्यातुन भारताला मुक्त करुन नव्या जगात एक बलवान तेजस्वी, कर्तव्य संपन्न अग्रेसर राष्ट्र उभा राहावा यासाठी त्यांनी जे मुलगामी, बुध्दीनिष्ठ विचार मांडले. त्या विचारांना स्वतंत्र भारताच्या उभारणीत महत्वाचे स्थान आहे.

जीवन वृत्तांत :

स्वातंत्र्यवीर वि.दा. सावरकरांचा जन्म २८ मे १८८३ मध्ये नाशिक जिल्हयात झाला. १९०१ मध्ये मॅट्रीक व १९०४ मध्ये पुण्याच्या फर्ग्युसन कॉलेजातुन ते बी.ए. झाले. कॉलेज जीवनातच त्यांना स्वातंत्र चळवळीची ओढ लागली होती. भारतीय क्रांतीकारक व जोसेफ मॅझिनीचे चरित्र यांचा फार मोठा प्रभाव त्यांच्यावर पडला होता. गांधीवाद व अहिंसाच्या तत्वाला त्यांनी विरोध केला. असिधुसिंधु भारतभुमी ही ज्याची पितृभु व पुण्यभु आहे तो हिंदु ही हिंदुत्वाची व्याख्या त्यांनी केली. १९२४ मध्ये रत्नागिरी येथे स्थानबध्द झाल्यावर सावरकरांनी हिंदुत्वाचा जोरदार पुरस्कार केला. त्यांनी ख्रिश्चन, मुस्लीम, बौध्द धर्मावर जोरदार टिका केली. जातीभेद निवारण, हिंदु संघटन, शुध्दीकरण, सैनिकीकरण, औद्योगिकीकरण यामुळे हिंदु राष्ट्र सामर्थ्यशील व संपन्न होईल. अशी त्यांना खात्री वाटत होती.

सावरकरांची ग्रंथसंपदा :

सावरकरांचे लिखाण हे सर्व भारतीय जनतेमध्ये राष्ट्राभिमान, हिंदुत्वाचा अभिमान जागृत करणे या हेतुने प्रेरित झाले आहे. त्यांच्या नाटक, काव्य, लेख, ग्रंथ या सर्वांचा उद्देश स्वातंत्र्याचा संदेश देणे हा होता. हिंदुना संघटीत करणे व त्यांना राष्ट्र कार्यासाठी लढण्याची प्रेरणा देणे या उद्देशातुन त्यांनी विविध ग्रंथाची निर्मिती केली.

ग्रंथ :

१. भारतीय इतिहासातील सहा सोनेरी पाने
२. हिंदुत्व
३. १८५७ चे स्वातंत्र्यसमर

४. हिंदु राष्ट्र दर्शन
५. जोसेफ मॅझिनीचे चरित्र
६. हिंदुपत पादशाही
७. माझी जन्मठेप
८. शत्रुच्या शिबीरात

नाटके :

१. संगीत सन्यास खड्ग
२. संगीत उःशाप
३. संगीत उत्तर क्रिया

कादंबरी :

१. भोपळ्याचे बंड
२. काळे पाणी

कविता संग्रह :

१. रानफुले

इ. प्रकारचे वि.दा. सावरकरांनी ग्रंथ लिहले. वि.दा. सावरकरांचे भारतीय इतिहासावर चिकिसात्मक लिखाण केले आहे. १८५७ च्या उठावास त्यांनी भारताचे पहिले स्वातंत्र्य युद्ध म्हटले आहे.

सावरकरांचे सामाजिक विचार :

स्वातंत्र्यवीर सावरकर हे प्रखर विज्ञाननिष्ठ बुद्धीवादी होते. भारतातील सामाजिक प्रश्नाकडे त्यांनी विज्ञाननिष्ठ, बुद्धीवादी दृष्टीकोनातून पाहिले. समता व बंधुत्व स्वातंत्र्य या तत्वाचा पुरस्कार केला. त्यांना चातुर्वर्ण्ये मान्य नव्हते. त्याचे समुल उच्चाटन झाले पाहिजे. जातीभेद, वर्णभेद नष्ट झाला पाहिजे अशी त्यांची भूमिका स्पष्ट होती. मुळात चातुर्वर्ण्य व्यवस्था ही पुर्वी गुणकर्मावर आधारित होती. नंतर त्या चातुर्वर्ण्याची विकृती होऊन त्याच्यापासून ४००० जाती झाल्या. विवाह जमविताना वधु-वराची जन्मजात, कुळी न पाहता त्यांचे प्रत्यक्ष गुण आरोग्य शिक्षण, स्वभाव, आवडनिवड शील इ.कसोटया पाहिल्या पाहिजेत असे सावरकर म्हणत असत. मला एकच जात हवी. हिंदुच्या आतील कोणतीही जात मला मान्य नाही. जाती संस्थेतील दोष सावरकरांनी सप्तबंदीच्या रुपाने मांडले.

१. भोजनबंदी - जातीभेदामुळे भोजनबंदी आली.
२. विवाहबंदी - आंतरजातीय विवाहास बंदी होती. त्यामुळेच जातीय विवाहाचा पायंडा पडला.
३. व्यवसायबंदी - आपल्या जातीचा व्यवसायच करणे यामुळे विशिष्ट जाती विशिष्ट व्यवसाय करत.
४. सिंधुबंदी - परदेशात जाण्यास बंदी
५. शुद्धीबंदी - परधर्मात गेलेल्या हिंदुना स्वधर्मात घेण्यास बंदी
६. स्पर्शबंदी - अस्पृश्य जातीतील लोकांना स्पर्श करण्यास बंदी
७. वेदोक्त बंदी - वेद वाचण्यास बंदी

या सात बंदी मोडून काढल्या तर हिंदु राष्ट्र पिढीजात जातीभेदाच्या साखळीतून मुक्त होईल. असे सावरकर म्हणत. मी समुद्रात उडी टाकली ही गोष्ट लोक विसरले तरी चालतील परंतु मी जे सामाजिक विचार मांडले आहेत. त्याचे समाजाने कायम स्मरण ठेवावे. पुर्णपणे जातिनिष्ठ व्यवसाय पध्दती नष्ट करून गुणनिष्ठ व्यवसाय पध्दती चालू केली पाहिजे. समाजातील व्यक्तीची योग्यता, श्रेष्ठता, स्थान व्यवसाय, विवाह या बाबी जातीवर अवलंबून न रहात प्रत्यक्ष गुणांवर अवलंबून असल्या पाहिजेत.

स्त्री स्वातंत्र्य व स्त्री पुरुष समानता :

सावरकरांना स्त्री पुरुष समानता मान्य नव्हती. स्त्री स्वातंत्र्य मान्य नव्हते. याबाबतीत त्यांना हिंदु परंपरेचे पुनरुज्जीवन करावयाचे होते असा त्यांच्यावर आरोप केला जातो. सावरकर म्हणत असत की, फक्त चुल आणि मुल हा स्त्रीयांना मिळालेला शाप आहे असे मानु नये तर ते आपले कर्तव्य आहे असे मानावे. गृहिणीपद, मातृपद हे स्त्रीयांना मिळालेला शाप नसुन वरदान आहे. स्त्री पुरुष यांच्या शिक्षणात वेगळेपणा असला पाहिजे. पुढची संतती आमच्या पिढी पेक्षा अधिक बलवान, सुंदर, देशाभिमानी होईल असे शिक्षण स्त्रियांना मिळाले पाहिजे. हे स्त्री शिक्षणाचे ध्येय असले पाहिजे. संततीच्या संवर्धनाला उपयुक्त असेल ते प्रथम शिकावे असे त्यांचे मत होते. राजकीय सुधारणा व सामाजिक सुधारणा ही राष्ट्राच्या गाड्याची दोन चाके आहेत. या दोन चाकांवरच देशाला पुढे न्यावयाचे आहे असे त्यांचे मत होते.

अस्पृश्यता उध्दाराचे कार्य :

१९२४ मध्ये सावरकरांनी रत्नागिरी येथे अस्पृश्यता निवारण्याचे कार्य हाती घेतले. अस्पृश्यतेची रुढी हे अन्याय आत्मघातकी असल्यामुळे केवळ माणुसकीसाठी म्हणुनच तिथे आम्हा हिंदुना निदान केले पाहिजे असे सावरकरांचे मत होते. अस्पृश्यता नष्ट झाली तर अस्पृश्य देश बांधव हिंदु राष्ट्रात एक जीव होऊन सामावले जातील असे त्यांना वाटत होते. अस्पृश्यता निवारण्यासाठी भजन, किर्तन, हळदी-कुंकू इ. विधायक कार्यक्रम हाती घेतले. अस्पृश्यांना नागरी हक्क मिळावे म्हणुन अस्पृश्य मुलांना शाळेत सरमिसळ बसविण्यास सुरुवात केली. तसेच सार्वजनिक सभा ठिकाणे, नाटके, प्रवासी गाड्या येथे ही अस्पृश्य, स्पृश्य लोकांना सरमिसळ बसविण्यास त्यांनी सुरुवात केली. सांस्कृतिक कार्यक्रम घेणे, विविध धार्मिक सण- उत्सवांना भेटवस्तु देणे इ. कार्यक्रम हाती घेतले.

२६ एप्रिल १९३१ ला रत्नागिरी जिल्ह्यात महार परिषद सावरकरांच्या अध्यक्षतेखाली भरली. अस्पृश्य जातींना सवलती द्या पण या स्पृश्य म्हणुन द्या असे त्यांनी परिषदेत सांगितले. अस्पृश्य समजल्या जाणा-या हिंदुना देवाची पुजा करण्याचा इतर हिंदु प्रमाणे निसर्गसिध्द अधिकार आहे व तो त्यांना द्यावा. रामकृष्ण मंदिर व रत्नागिरीतील विठ्ठल मंदिर अस्पृश्यांसाठी खुले केले. तसेच पतित पावन मंदिरात विष्णुची मुर्ती एका शुद्ध व्यक्तीच्या हस्ते स्थापन केली. १९३० नंतर सावरकरांनी रोटी बेट्टी तोडण्याचे आंदोलन केले. अस्पृश्यांबरोबर सहभोजनाची तात्वीक भुमिका मांडली. तसेच या सहभोजना मध्ये स्त्रीयांनाही सहभागी करुन घेतले व आंतरजातीय विवाहाला चालना दिली. वि.रा. शिंदे म्हणतात की, सामाजिक क्रांती पुरतेच सावरकरांचे कार्य मर्यादित असते जर अवघ्या ५ वर्षात सर्व हिंदुस्थानातुन त्यांनी अस्पृश्यतेचे पुर्ण उच्चाटन केले असते.

वि.दा. सावरकरांचे धार्मिक विचार :

समाजाचा पाया विज्ञान आहे. धर्मशास्त्र नव्हे. धर्मशास्त्रामुळे समाजरचनेचा पाया उध्दवस्त झाला आहे. त्यामुळे धर्मशास्त्राला विज्ञान निष्ठा येऊ शकत नाही. धर्मशास्त्राचे उच्चाटन केल्याशिवाय विज्ञान धर्माची स्थापना होऊ शकत नाही. विज्ञान हाच आजचा देव, धर्म, वेद, श्रुती सर्व काही आहे अशी सावरकरांची स्पष्ट भुमिका होती.

१. धर्मग्रंथ हे ईश्वर निर्मित नसुन ते मनुष्य निर्मित आहेत.

२. धर्मग्रंथ हे प्राचीन काळी त्या काळाच्या सोयीनुसार निर्माण झाले असले तरी ते कालबाह्य टाकाऊ झाले आहेत.

३. समाज संस्थेची उभारणी धर्मग्रंथावर करण्याचे दिवस संपले असुन समाज संस्था आपल्या बुद्धीवादाच्या नव्यात तत्वावर म्हणजेच विज्ञान ग्रंथावर उभी केली पाहिजे. वैदिक धर्मातील यज्ञ संस्थेवर व ज्या अग्नी पुजेवर यज्ञसंस्था आधारलेली होती. त्यावर सावरकर टिका करतात. आता अग्नीचा मनु संपला आहे. विद्युत रेडियमचे मन्वंतर चालु आहे. यज्ञाने पाऊस पडतो ही कल्पना खोटी आहे. तसेच गायीस देव मानने हा गाढवपणा आहे. तसेच वड पिंपळावर देव असतो म्हणुन ते वृक्ष तोडु नयेत या कल्पनेवरही ते हल्ला करतात.

हिंदु धर्म पध्दती मधील विवाह पध्दती ही चुकीची आहे. तसेच हिंदुचे विवाह हे नोंदणी पध्दतीने करावे असे. त्यांनी हिंदुना आव्हान केले. तसेच हिंदुच्या सण, उत्सव, समारंभ या धार्मिक गोष्टीवर टिका करतात. प्रा. विद्याधर पुंडलीक यांच्या मत सावरकरांचे बुद्धीवादाचे प्रहार आगरकरांपेक्षा ही अधिक आक्रमक भेदक होते. सावरकरांनी बौद्ध धर्मावर व डॉ. आंबेडकरांच्या धर्मातराच्या निर्णयावर टिका केली. सावरकरांच्या मते प्राचीन भारतात बौद्ध कालखंडात अहिंसेचा अतिरेक झाला. त्यामुळे राष्ट्राची हानी झाली. मध्ययुगात व आर्वाचीन काळात हिंदुस्थान गुलामगिरीत गेला. प्राचीन काळात बौद्ध धर्माला राजाश्रय मिळाला म्हणून नंतरच्या काळात राष्ट्र गुलामगिरीत गेले असे सावरकरांना वाटत होते. डॉ. आंबेडकरांच्या धर्मातरास सावरकरांनी कडाडून टिका केली. आंबेडकरांनी कोणत्याही धर्मात प्रवेश न करता स्वतंत्र बुद्धीवादी संघ स्थापन करावा असे मत त्यांनी माडले. आंबेडकर वैदिक धर्मातून बौद्ध धर्मात गेल्यामुळे हिंदुत्वात फरक नाही पडणार असे त्यांचे म्हणणे होते. कारण बौद्ध धर्मात देखील देव मानतात. मुर्ती पुजा केली जाते. बौद्ध भिक्खु ही मांस खातात असे त्यांचे मत होते म्हणून आंबेडकरांनी बौद्ध धर्माचा स्विकार करू नये असे त्यांचे मत होते.

हिंदुत्वासंबंधी सावरकरांचे विचार :

सावरकरांनी हिंदुत्वाची मुलतत्वे सांगणारा हिंदुत्व हा ग्रंथ १९२४ मध्ये प्रसिध्द केला.या ग्रंथाबद्दल स्वामी श्रध्दानंद म्हणतात. नव्या युगाचा प्रभात काळचा संदेश होय तर भाई परमानंद म्हणतात. हा ग्रंथ म्हणजे हिंदु संघटनाची गीता होय.असिंधसिंधु भारतभूमी ज्याची पितृ आणि पुण्यभू आहे तो हिंदु आहे. अशी व्याख्या सावरकरांनी हिंदुत्वासंबंधी केली आहे. भारतभूमी ही एखाद्याची पितृभू ही जन्माने , वाडवडिलांच्या वास्तव्याने ठरते. तर भारतात कायम राहण्याची इच्छा हा या पितृभूचा पाया आहे. पुण्यभू म्हणजे एखाद्याचा जो कोणता धर्म असेल तो धर्म ज्या भूमीत जन्म पावला ती त्यांची पुण्यभू आहे अशी हिंदुत्वा बद्दल त्यांनी व्याख्या केली.

१. एक देश, राष्ट्रभूमी, समान भुप्रदेश
२. एक संस्कृती, कला, साहित्य, उत्सव
३. संस्कृत भाषा, सर्व भाषांची जननी असून तिला धार्मिक सांस्कृतिक महत्व आहे.
४. समान इतिहास परंपरा
५. समान, जाती, वंश, धर्म ही हिंदु राष्ट्रवादाची लक्षणे सावरकरांनी सांगितली आहेत.

वि.दा. सावरकरांचे राजकीय विचार :

सावरकर हे प्रखर राष्ट्रवादी होते. जन्मभर सावरकरांनी राष्ट्रवादाचा पुरस्कार केला. स्वातंत्र्य, समता, बंधुत्व, न्याय, लोकशाही या मुल्यांवरच राष्ट्रवाद आधारलेला असतो. राष्ट्रवादाच्या निर्मितीसाठी त्यांनी आपले संपुर्ण आयुष्य खर्ची घातले.

१. पाकिस्तान निर्मितीला विरोध
२. सैनिकीकरणाची चळवळ
३. शस्त्र निर्बंधा विरुद्ध प्रसार
४. हैद्राबाद संस्थानातील हिंदुवर होणा-या अत्याचारा विरुद्ध चळवळ

१९३७ मध्येच त्यांनी पाकिस्तान निर्मिती बाबत सुचना दिली होती. १९५४ मध्ये चीन भारतावर आक्रमण करेल असे. एका लेखाद्वारे इशारा दिला होता. वि.दा. सावरकरांनी म्हटले होते. मी कोणतेही कार्य करावयाचे मनात आणले तर त्यात राष्ट्रहित पाहिन. त्यात हिंदुचा पक्ष घेईन आणि मला स्वतःला हिंदु म्हणून घेण्यातच अभिमान वाटेल. तसेच १९५७ च्या उठावात खांद्याला खांदा लावून लढणा-या मुसलमानांचे कौतुक सावरकर करतात. त्यांनी धर्म निरपेक्ष राष्ट्राचा पुरस्कार केला.

सावरकरांचे इतिहासावर ग्रंथ :

१. भारतीय इतिहासातील ६ सोनेरी पाने.
२. चंद्रगुप्त मौर्याने ग्रीकांचा पराभव करून स्थापन केलेले मौर्य साम्राज्य
३. पुण्य मित्र शृंगाने ग्रीकांचा केलेला पराभव
४. चंद्रगुप्त दुसरा याने शंकाचा केलेला पराभव
५. माळव्याचा यशोवर्मान याने हुणाचा केलेला पराभव
६. मराठे विरुद्ध मोगल यांच्यातील संघर्ष
७. १८५७ च्या उठावात भारतीय जनता ब्रिटीशांविरुद्ध लढली. ही ६ सोनेरी पाने सावरकरांनी लिहली.

हिंदुपत पादशाही :

या ग्रंथात मराठे केवळ महाराष्ट्रासाठीच लढले नाहीत ते हिंदु राष्ट्रासाठी, धर्मासाठी लढले. यामागे हिंदुस्थानावर हिंदुचे राज्य स्थापन व्हावे हा उद्देश होता.

१८५७ चे स्वातंत्र्य समर :

१८५७ च्या उठावाचा त्यांनी उल्लेख भारताचे पहिले स्वातंत्र्य युद्ध म्हणून केला आहे. हिंदु राष्ट्राच्या दृष्टीकोनातून त्या क्रांती युद्धाचे समीक्षण केले. मॅझीनीच्या क्रांतीतत्वाचा पुरस्कार या ग्रंथातून सावरकरांनी केला.

हिंदु महासभा व वि.दा. सावरकर :

सावरकर हे हिंदु महासभेचे नेते होते. १९३७ ते ४३ या काळात महासभेचे अध्यक्ष होते. सावरकर म्हणजेच हिंदु महासभा असे समीकरण रूढ झाले होते. यासभेची सुत्रे हाती घेतल्यानंतर हिंदु राष्ट्राची कल्पना, हिंदुचे कल्याण, हिंदु समाजाचे दृढीकरण, सैनिकीकरण, राजनितीचे हिंदुकरण ही त्यांच्या विचारांची सुत्रे होते. दुस-या महायुद्धाच्या काळात हिंदु महासभेने इंग्रजांना सहकार्य केले. तसेच चले जाव आंदोलनास विरोध केला. गांधीच्या हत्येला जबाबदार असणारा नथुराम गोडसे हा हिंदु महासभेचा कार्यकर्ता होता. १९५२ च्या सार्वत्रिक निवडणुकीत हिंदु सभेला फक्त ३ जागा मिळाल्या. जसे मुस्लीम समाजात मुस्लीम लिगला जे स्थान प्राप्त झाले ते स्थान हिंदु महासभेला हिंदुत मिळाले नाही. काँग्रेस व गांधीच्या नेतृत्वा समोर हिंदु महासभा फिकी पडली. नेहरुनी हिंदु महासभा ही जातीय, संकुचित, मुस्लीम विरोधी आहे अशी टिका केली होती. थोडक्यात वि.दा. सावरकरांनी महात्मा गांधी, काँग्रेस, मुस्लीम लिगला विरोध केला. म्हणून हिंदु महासभेचे कार्य हे मर्यादीत राहिले.

योग्यता :

वि.दा. सावरकर हे मुलगामी, चिकित्सक तर्कशुद्ध, विचार करणारे विचारवंत होते. त्यांनी जे मुलगामी, बुध्दीनिष्ठ विचार मांडले त्या विचारांना स्वतंत्र भारताच्या उभारणीत महत्वाचे स्थान आहे. धनंजय कीर यांच्या मते, लो. टिळकांच्या अपवाद सोडला तर सावरकरांएवढा सन्मान महाराष्ट्रात कोणास मिळाला नाही. त्यांनी गांधी एवढेच देश सेवेचे कार्य केले. सावरकर हे प्रखर राष्ट्रवादी होते. प्रखर राष्ट्रवादी नेता हा समाज क्रांतीकारक असू शकतो ही गोष्ट सावरकरांच्या उदाहरणाने सिद्ध होऊ शकते.

संदर्भ:

- १) शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर दूर शिक्षण केंद्र महाराष्ट्रातील समाज सुधारणेचा इतिहास २००८ .
- २) महाराष्ट्रातील समाजसुधारणेचा इतिहास, प्रा. व्ही. बी. पाटील के. सागर प्रकाशन पुणे २००४.
- ३) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर गौरव ग्रंथ महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय-२००६
- ४) गजानन भिडे-आधुनिक भारताचा इतिहास अनिरुद्ध पब्लिशिंग हाऊस पुणे-२०००.